

AVIZUL CENTRULUI EUROPEAN PENTRU DREPT NECOMERCIAL PRIVIND PREVEDERILE SPECIALE DIN PROIECTUL DE LEGE CU PRIVIRE LA ORGANIZAȚIILE NECOMERCIALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

La data de 8 august 2017

Prezenta notă examinează compatibilitatea Capitolului VI. Prevederi speciale (*Prevederi speciale*) din proiectul de Lege cu privire la organizațiile necomerciale din Republica Moldova (*proiectul de lege*¹) cu standardele internaționale și cele mai bune practici, în special cu Convenția Europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (*CEDO*), Recomandarea Consiliului Europei (2007) 14 privind statutul juridic al organizațiilor neguvernamentale în Europa (*Recomandarea CE privind statutul juridic al ONG-urilor în Europa*) și Liniile directoare comune ale OSCE/ODIHR și Comisiei de la Veneția privind libertatea de asociere (*Liniile directorii comune OSCE/ODIHR privind libertatea de asociere*).

Centrul European pentru Drept Necomercial (ECNL) sprijină eforturile Republicii Moldova de creare a legislației-cadru favorabile pentru activitatea organizațiilor societății civile (OSC)² timp de mai mulți ani. Proiectul de lege cu privire la organizațiile necomerciale este rezultatul unui studiu de fond aprofundat³ și unor soluții de politici elaborate într-o manieră participativă de către grupul de lucru intersectorial. Este laudabil faptul că Ministerul Justiției a depus toate eforturile să implice OSC-urile la elaborarea Legii întru asigurarea unui proces deschis, consultativ.

Pe de altă parte, am fost surprinși să aflăm despre Prevederile speciale pe care Ministerul Justiției le-a introdus în proiectul de lege pe 5 iulie 2017, în grabă, fără consultarea prealabilă și neluând în considerare opinia grupului de lucru care este responsabil de elaborarea Legii.⁴ **Prevederile speciale amenință abilitatea OSC-urilor de a participa la desfășurarea afacerilor publice și dreptul lor de a accesa resurse locale și străine. De asemenea, acestea impun cerințe de raportare și penalități împovărătoare, inclusiv pentru conducătorii OSC-urilor.** Aceasta contravine standardelor internaționale și bunelor practici de reglementare, și potențial încalcă legile naționale cu privire la transparența decizională, precum și angajamentele internaționale ale R. Moldova, cum ar fi agenda Parteneriatului pentru o guvernare deschisă.

Dacă vor fi adoptate, noile prevederi cu siguranță vor avea un impact negativ asupra sectorului OSC-urilor din R. Moldova. Din câte cunoaștem, circa 90% din finanțarea pentru OSC-urile din R.

¹ A doua versiune publicată pentru consultări publice în 18 iulie 2017.

² Începând cu 2011, ECNL a prezentat un șir de comentarii scrise și avize la proiectele de legi propuse de Ministerul Justiției și grupul de lucru creat pentru elaborarea unei Legi-cadru noi cu privire la organizațiile necomerciale.

³ http://crjm.org/wp-content/uploads/2016/07/CRJM_03.2016-DPP-ONG.pdf

⁴ A se vedea declarația publică a OSC din R. Moldova, inclusiv a membrilor grupului de lucru. În prezent, aceasta include peste 70 de semnatari: <http://crjm.org/tentativa-de-a-limita-finantarea-din-exterior-a-ong-urilor-pune-in-pericol-functionarea-democratiei-in-republica-moldova/>

Moldova vine din sau prin surse externe. Pe lângă aceasta, peste 400 de OSC-uri au beneficiat de mecanismul de desemnare procentuală doar în primul an al acestuia. Astfel, majoritatea OSC-urilor vor fi supuse noilor cerințe de raportare anuală și trimestrială obligatorii. Ca rezultat al proiectului de lege, OSC-urile ar putea fi private și de accesul la mecanismul 2% și resursele externe în baza activităților politice, definite vag și larg. Dacă se vor adopta, Prevederile speciale astfel vor plasa Republica Moldova la același nivel cu așa țări ca Belarus, Azerbaidjan, Federația Rusă și India care, în mod similar, au introdus reguli restrictive pentru activitatea politică a OSC-urilor, finanțarea externă și cerințele de raportare. Aceasta ar urma cel mai recent exemplu al Ungariei care a fost pe larg condamnată de către comunitatea internațională, inclusiv de Parlamentul European, Consiliul Europei, raportorii speciali ai ONU, și a dus la lansarea unei proceduri privind încălcarea dreptului comunitar împotriva țării de către Comisia Europeană.⁵ Pe lângă aceasta, proiectul de lege va pune o povară administrativă semnificativă pe administrația publică care va trebui să asigure conformarea cu noile reguli privind activitatea politică și cerințele de raportare.

Prin aceasta, prezentăm îngrijorările noastre majore legate de Prevederile speciale și recomandăm excluderea lor totală din proiectul de lege pentru a asigura că acesta se conformează cu standardele și cele mai bune practici internaționale. Centrul European pentru Drept Necomercial rămâne angajat să asiste Guvernul R. Moldova în eforturile sale de îmbunătățire a mediului pentru organizațiile societății civile în Republica Moldova și de asigurare că noile inițiative legislative sunt în conformitate cu standardele privind libertatea de asociere, și poate în continuare servi drept exemplu de bune practici.

1. Prevederile speciale nu abordează nicio problemă sau necesitate existentă

Statele au obligația negativă de a nu interveni în beneficierea de dreptul la libertate de exprimare și asociere. Imixtiunea legitimă a unui Stat ("obligația pozitivă") este limitată la cazurile când este necesar de a proteja exercitarea drepturilor respective.⁶ Orice restricții asupra exercitării libertății de asociere trebuie: 1) să fie prescrise de lege; 2) să servească unui scop legitim; și 3) să fie necesare într-o societate democratică.

Legislația existentă deja reglementează activitatea politică și cerințele de raportare ale OSC-urilor. Dacă vor fi adoptate, noile Prevederi speciale vor depăși cu mult **regulile existente cu privire la activitatea politică a legii moldovenești actuale.** În prezent, OSC-urilor li se interzice să folosească finanțarea de stat pentru activități politice **în timpul** campaniilor electorale și **pentru a susține** partidele politice.⁷ Proiectul de lege ar extinde aria limitărilor deja existente:

- Extinzând aria activităților care sunt considerate politice. Astfel, limitarea posibilităților OSC-urilor de a se implica, de exemplu, în activități publice legitime, cum ar fi

⁵ A se vedea avizul Consiliului de experți al Consiliului Europei privind Avizul la Legea ONG privind proiectul actului Ungariei cu privire la transparența organizațiilor sprijinite de peste hotare, aprilie 2017.

⁶ A se vedea de ex. *Demir și Baykara c. Turciei*, Cererea nr.34503/97, hotărârea din 12.11.2008.

⁷ Articolul 8 al Legii cu privire la asociațiile obștești și Articolul 1 din Legea fundațiilor.

referendumurile, sau participarea în afacerile publice și dreptul lor la exprimare de către cetățenii din afara proceselor electorale;

- Extinzând interzicerea utilizării fondurilor pentru anumite activități ale OSC-urilor, cum ar fi finanțarea primită de peste hotare.

Mai mult, proiectul de lege propriu-zis deja conține limitări stricte privind angajarea OSC-urilor în activități politice. Art. 6.3 interzice utilizarea oricăror „*mijloace bănești și valori materiale permise de la stat*” pentru angajarea în activități politice. Art. 9.1.c. stipulează că orice organizație poate beneficia de mecanismul procentual doar dacă „*în ultimii patru ani, nu a susținut și, pe perioada valorificării surselor obținute în urma desemnării procentuale, nu va susține activitatea unui partid politic, a unei organizații social-politice sau a unui candidat la alegeri, în sensul Codului electoral*”.

Proiectul de lege și Nota informativă la acesta **nu oferă nicio justificare cu privire la scopul legitim și necesitatea impunerii unor cerințe suplimentare asupra activității politice și raportării OSC-urilor**. Nu indică nicio problemă care ar fi apărut în practică și care nu ar fi putut fi soluționată prin intermediul regimului juridic existent sau prin măsuri mai puțin intruzive. Nu oferă nici dovezi public disponibile de amenințări iminente care ar merita o analiză suplimentară.

Trebuie să ne întrebăm – s-ar aplica oare limitări similare și entităților cu profit sau entităților religioase în desfășurarea activităților politice? Sunt entitățile cu profit supuse unor cerințe de raportare trimestriale în cazul când primesc finanțare de peste hotare (adică, din Uniunea Europeană)? **Dacă nu, care este motivul legitim pentru separarea societății civile și aplicarea unor astfel de prevederi discriminatorii? Legiuitorul nu a prezentat nici un motiv legitim în acest sens.**

2. Noțiunea „activitatea politică” este prea largă și ar afecta negativ participarea în afacerile publice

Articolul 26 al Prevederilor speciale reglementează activitatea politică a OSC-urilor și condițiile speciale pentru organizațiile angajate într-o astfel de activitate. Cu toate acestea, **noțiunea de activitate politică⁸ este formulată larg și vag** (e.g., „acțiuni de promovare a acestora sau oricare acțiuni lansate de aceștia”) **și proiectul de lege folosește termeni nedefiniți** (e.g., „propagandă”, „organizații social-politice”), ceea ce poate duce la interpretări arbitrare. Aceasta se va solda cu interzicerea completă a accesării principalelor surse de finanțare de către OSC-uri și va fi o descurajare de a participa la desfășurarea afacerilor publice ca atare.

În al doilea rând, **proiectul de lege combină conceptele de politici publice și activități politice de partid**. Drepturile la libertatea de asociere și de exprimare includ dreptul OSC-urilor de a fi libere în întreprinderea cercetărilor, educației și activităților de advocacy în aspecte de

⁸ Lista deplină din proiectul de lege include posibilitatea OSC-urilor de a desfășura „activități politice, campanii electorale, programe electorale, propagandă, în susținerea sau împotriva partidelor politice, blocurilor partidelor politice, alianțelor partidelor politice, organizațiile social-politice, blocurile electorale, liderii sau candidații acestora sau candidații independenți, acțiuni de promovare a acestora sau oricare acțiuni lansate de aceștia, desfășurate în comun sau separat, atât în alegeri cât și în afara alegerilor, în chestiunile supuse referendumului”.

dezbateri publice, indiferent dacă poziția luată este în acord cu politica guvernului sau necesită schimbări în lege.⁹ Activitățile OSC-urilor în jurul politicilor publice, dezbaterilor publice și luării deciziilor nu trebuie confundate cu activitatea politică de partid.¹⁰ OSC-urile care se angajează în acțiuni de advocacy, watchdog sau monitorizare exercită dreptul de participare în afacerile publice, nu în activitatea politică de partid.¹¹ Atunci când OSC-urile atrag atenție la aspecte de interes public, acestea exercită un rol de watchdog public de importanță similară cu cel al presei și fac o contribuție importantă la discutarea afacerilor publice.¹² Anumite activități enumerate în Articolul 26 (1) **în mod clar fac parte din domeniul politicii publice și luării deciziilor**, inclusiv participarea în chestiunile supuse referendumului și opiniile exprimate în susținerea sau împotriva viziunilor, liderilor sau candidaților politici.

Potrivit Articolului 6 al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP), Comentariul general nr. 25 la Dreptul de a participa în afaceri publice, drepturile de vot și dreptul de acces egal la serviciul public, „*Cetățenii de asemenea participă direct la desfășurarea afacerilor publice atunci când își alege sau modifică constituția sau când decid asupra chestiunilor publice prin intermediul unui referendum sau altui proces electoral desfășurat în conformitate cu aliniatul (b).*” **OSC-urile trebuie să fie libere să întreprindă orice fel de activități permise persoanelor fizice și altor persoane juridice.** Curtea Europeană a Drepturilor Omului a abordat capacitatea cetățenilor și a OSC-urilor de a se angaja în politici publice și activități politice în câteva cazuri. Curtea a susținut că permiterea participării în viața și politica publică este în conformitate cu una dintre principalele trăsături ale democrației, și anume, crearea posibilității pentru membrii societății de a soluționa probleme sociale și politice prin intermediul dialogului, fără a recurge la violență, „chiar și atunci când acestea sunt supărătoare”.¹³

3. Prevederea privind activitatea politică este discriminatorie și va afecta negativ dreptul OSC-urilor de a accesa resurse

Proiectul de lege le permite OSC-urilor să intervină în sau să desfășoare activitate politică, dar în condiții păgubitoare, stabilind limitări în accesarea și utilizarea finanțării (i.e. mecanismul de 2% și finanțarea externă). Este probabil că aceasta va descuraja organizațiile de la desfășurarea nu doar a activităților politice enumerate în proiectul de lege (de ex. inițierea unui referendum), dar și altor activități de politică publică, dat fiind că pentru activitățile respective este posibil un diapazon larg de interpretare.

Măsurile de interdicție generală rareori întrunesc testul proporționalității în baza CEDO. Abilitatea OSC-urilor de a căuta, primi și utiliza resurse este parte integrală a dreptului la

⁹ Alin.12 al Recomandării CM/Rec (2007)14 a Comitetului de Miniștri față de statele membre privind statutul juridic al organizațiilor neguvernamentale în Europa

¹⁰ Declarația Președintelui Conferinței ONGI și Președintelui Consiliului de experți privind Legea ONG din Ungaria, 7.03.2017.

¹¹ Magyar Helsinki Bizottság c. Ungariei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea din 8.11.2016.

¹² Avizul Comisiei de la Veneția privind Legea Federației Ruse cu privire la activitățile nedorite ale ONG-urilor. Adoptată de Comisia de la Veneția la cea de-a 107-a sesiune plenară a acesteia (Veneția, 10-11 iunie 2016)

¹³ Partidul Comunist Unit al Turciei și Alții c. Turciei, nr. 19392/92, 30.01. 1998, alin. 57-58

libertatea de asociere, după cum s-a accentuat cu numeroase ocazii de către fostul Raportor Special al ONU privind drepturile la libertatea de întrunire pașnică și la asociere. Stabilirea limitărilor asupra accesului la finanțarea atât externă, cât și publică pentru OSC-urile care desfășoară o gamă largă de activități ar fi considerată o încălcare a esenței acestui drept și nu poate fi considerată *ca necesară într-o societate democrată și nici proporțională* cu scopul asigurării transparenței sau aplicării legislației deja existente. Dacă se vor adopta, OSC-urile de mediu nu vor putea beneficia de desemnarea de 2% în cazul în care organizația sau vreun membru al organului său de conducere inițiază sau susține (adică, semnează) un referendum cu scopul de a preveni o construcție într-o zonă de rezervație naturală. În baza limbajului vag, limitarea se poate aplica și în cazul când organizația se angajează în orice fel de activități legate de subiectul referendumului (adică, sensibilizarea circumscripțiilor vizavi de efectul păgubitor al construcției sau contestarea acestuia în instanța de judecată). Aceasta contravine dreptului la participare garantat în baza legislației internaționale¹⁴ și europene¹⁵, dar și legislației naționale moldovenești, cum ar fi Constituția (Art.32, 34, 41), Legea privind transparența decizională (Art.4) și angajamentele internaționale, cum ar fi agenda Parteneriatului pentru o guvernare deschisă.

Limitarea la organizațiile angajate în activitate politică **discriminează OSC-urile vizavi de alte entități și încalcă principiul discriminării și tratamentului egal**, garantat în baza Articolului 14 al CEDO. Toate OSC-urile trebuie să fie tratate egal indiferent de tipul activităților în care se angajează sau de sursa de finanțare a acestora. În plus, Raportorul Special al ONU privind drepturile la libertatea de întrunire pașnică și la asociere a îndemnat Statele să asigure tratamentul egal între OSC-uri și societățile comerciale în legi și practici care reglementează, printre altele, activitatea politică și contribuțiile, raportarea și accesul la resurse.¹⁶ Nicio penalitate nu trebuie niciodată să fie mai mare sau mai aspră decât penalitățile aplicate pentru încălcări similar comise de alte entități, cum ar fi societățile comerciale.¹⁷

4. Prevederile speciale introduc cerințe de raportare excesive și împovărătoare

Proiectul de lege introduce cerințe de raportare obligatorii și alte măsuri de supraveghere suplimentară care sunt excesive după natura lor și împovărătoare. În mod specific, Articolul 27 stabilește rapoarte financiare obligatorii și detaliate pentru OSC-urile care primesc desemnări de 2% și finanțare externă, indiferent de venitul efectiv al OSC-urilor. Aceasta include așa informații

¹⁴ A se vedea Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP) în cadrul articolelor despre libertatea de exprimare (art.19), libertatea de asociere (art. 22) și dreptul de a participa în desfășurarea afacerilor publice (art.25).

¹⁵ Recomandarea Consiliului Europei (2007)14 privind statutul juridic al organizațiilor neguvernamentale în Europa în mod explicit statuează în alin.76 că „*Mecanismele guvernamentale și cvasi-guvernamentale la toate nivelurile trebuie să asigure participarea eficace a ONG-urilor fără discriminare în dialogul și consultările privind obiectivele și deciziile aferente politicilor publice.*” Dreptul la referendumuri locale de asemenea consacrat prin intermediul actelor Consiliului Europei: Comitetul de Miniștri, Recomandarea CM/Rec (2001)19 față de statele membre cu privire la participarea cetățenilor în viața publică locală; Protocolul adițional la Carta europeană a autonomiei locale privind dreptul de a participa în afacerile unei autorități locale.

¹⁶ Articolul 109 din Raportul Raportorului Special al ONU privind drepturile la libertatea de întrunire pașnică și la asociere cu privire la comparația tratamentului de către state a societăților comerciale și a asociațiilor în lume. A/70/266, 2015.

¹⁷ Articolul 237 al Liniilor directe comune OSCE/ODIHR cu privire la libertatea de asociere

ca raportul privind veniturile și alte beneficii acordate membrilor organelor de conducere, angajaților și altor persoane fizice contractate. Proiectul de lege de asemenea cere dezvăluirea veniturilor și cheltuielilor în mod specific privind activitățile politice. OSC-urile vor trebuie să se conformeze cu aceste cerințe de raportare noi atât anual, cât și trimestrial.

Noile cerințe de raportare aduc în discuție câteva îngrijorări. În primul rând, **se aplică tuturor OSC-urilor care beneficiară de 2% și finanțare externă, indiferent de mărimea organizației și veniturile sale din aceste resurse.** Potrivit Articolului 104 al Liniilor directe comune OSCE/ODIHR cu privire la libertatea asocierii, cerințele de raportare și transparență nu trebuie să fie împovărătoare în mod necesar și trebuie să fie proporționale cu mărimea asociației și sfera activităților sale, luând în considerare valoarea bunurilor și veniturilor sale.

În al doilea rând, OSC-urile deja sunt supuse unor cerințe de raportare stringente în baza regulilor existente. Toate OSC-urile deja trebuie să prezinte rapoarte financiare și statistice. În plus, OSC-urile trebuie să întocmească un raport de activitate anual și să-l publice în baza Articolului 7(3) al proiectului de lege. De asemenea, OSC-urile care beneficiază de mecanismul de 2% trebuie să prezinte un raport suplimentar de utilizare a mijloacelor financiare, potrivit Articolul 9 al proiectului de lege și capitolul V al Hotărârii Guvernului pentru aprobarea Regulamentului cu privire la mecanismul de desemnare procentuală. Prin urmare, legea existentă, precum și alte prevederi din proiectul de lege deja garantează activitatea transparentă a OSC-urilor din R. Moldova. Astfel, noua cerință privind raportarea trimestrială va **pune o povară administrativă adițională pe OSC-uri în mod necesar** – ceea ce, la rândul său, va însemna că ele vor avea nevoie de mai multe resurse pentru a se conforma (din punct de vedere și al personalului și al finanțării). **Ministerul Justiției de asemenea va necesita mai multe resurse umane și financiare pentru a gestiona miile de rapoarte suplimentare prezentate de OSC-uri.** Raportorul Special al ONU privind drepturile la libertatea de întrunire pașnică și la asociere a avertizat vizavi de cerințele de raportare frecvente, oneroase și birocratice care eventual pot, în mod nejustificat, obstrucționa activitatea legitimă desfășurată de asociații și utilizarea greșită a transparenței ca pretext pentru „analiză detaliată a afacerilor interne ale asociațiilor ca modalitate de intimidare și hărțuire”.¹⁸

În cele din urmă, toată raportarea trebuie supusă îndatorii de a **respecta drepturile donatorilor, beneficiarilor și personalului**, precum și dreptului de a proteja afacerile legitime în mod confidențial, potrivit prevederilor Articolului 64 al Recomandării CE privind statutul juridic al ONG-urilor în Europa. Proiectul de lege prevede că Ministerul Justiției și Comisia Electorală Centrală vor reglementa în continuare formatul și conținutul rapoartelor, ceea ce provoacă îngrijorări că acestea vor fi niște rapoarte excesive cu și mai multe detalii decât deja se cere de către donatori.

Astfel, noile cerințe de raportare ale Prevederilor speciale nu se conformează nici cu standardele europene ca orice restricție să fie *necesară într-o societate democratică*, și să fie *proporțională* cu scopul asigurării transparenței sau aplicării legislației deja existente.

¹⁸ Articolul 38 al Raportului Raportorului Special al ONU privind drepturile la libertatea de întrunire pașnică și la asociere, Maina Kiai. A/HRC/23/39, 24.04.2013.

5. Prevederile speciale introduc sancțiuni aspre și răspundere pentru încălcarea Prevederilor speciale, inclusiv răspunderea personală a organelor de conducere.

Articolul 28 stabilește răspundere și sancțiuni aspre pentru încălcarea Prevederilor speciale, inclusiv lichidarea organizației. Penalitățile trebuie să se bazeze pe legislația în vigoare și să respecte principiul proporționalității.¹⁹ Dizolvarea este, potrivit Curții Europene, „cea mai drastică sancțiune posibilă în privința unei asociații și, astfel, trebuie aplicată doar în circumstanțe excepționale de abateri foarte serioase”.²⁰ Potrivit Prevederilor speciale, neprezentarea raportului trimestrial sau prezentarea raportului incomplet de asemenea poate duce la lichidare.

În plus, proiectul de lege prevede sancțiuni pentru membrii organului de conducere. Aceasta contravine principiului stabilit de Recomandarea CE privind statutul juridic al OSC-urilor în Europa, potrivit căreia „Funcționarii, directorii și personalul ONG-urilor cu personalitate juridică nu trebuie să poarte răspundere personală pentru datorile, pasivele și obligațiile acesteia. Dar ei pot purta răspundere față de ONG, terți sau ambii pentru abateri profesionale sau neglijarea atribuțiilor” (alin. 75).

Mai mult, aceasta ar impune restricții asupra dreptului persoanelor la libertatea de exprimare care printre altele include dreptul la „discutarea politicilor statului și dezbateri politice; raportarea privind drepturile omului, activitățile statului și corupția în stat; angajarea în campanii electorale, demonstrații pașnice sau activități politice, inclusiv pentru pace sau democrație; și exprimarea opiniei și dezacordului, religiei sau credinței, inclusiv de către persoanele care aparțin minorităților sau grupurilor vulnerabile”.²¹

În rezumat, Prevederile speciale, dacă ar fi în continuare examinate de autorii de politici, contravin nu doar unor astfel de drepturi esențiale cum este libertatea de asociere, accesul la resurse, libertatea de exprimare și participarea la desfășurarea afacerilor publice, dar și altor principii de bază, cum este independența și echitatea sectorială. Proiectul Prevederilor speciale foarte probabil că nu va întruni standardele europene care cer ca orice restricție să fie *necesară într-o societate democrată și proporțională* cu scopul asigurării transparenței sau aplicării legislației deja existente. În afară de aceasta, noi considerăm că multe dintre măsurile propuse deja există, de ex. restricții asupra activității politice și utilizării finanțării de stat – Art. 6.3 și Art. 9.1.c.; și cerințele de raportare – Art. 7.3 și Art. 9.4. Mai mult, există alte legi care reglementează cerințele față de organizațiile necomerciale de a prezenta rapoarte financiare sau față de procesul politic în sine. **Din aceste considerente, noi recomandăm ferm ca Prevederile speciale să fie excluse din proiectul de lege.**

ECNL este gata să acorde asistență în continuare autorilor proiectului de lege cu privire la organizațiile necomerciale și grupului de lucru nou-instituit.

¹⁹ Articolul 72 al Recomandării CE privind statutul juridic al ONG-urilor în Europa

²⁰ A se vedea *Tebieti Mühafize Cemiyeti și Israfilov c. Azerbaidjanului*, Curtea Europeană, Hotărârea din 8.10.2009

²¹ Rezoluția CDO al ONU privind libertatea de opinie și exprimare. A/HRC/RES/12/16